

TOPIC: HISTORY OF WARS:

PLACE OF INTERVIEW: NAVUNIBAU NAMOSI:

PLACE OF ORIGIN: NAVUNIBAU, NAMOSI:

INFORMANT: LEONE. IAULEKA:

DATE: SEPTEMBER. 1984;

INVESTIGATOR: WILLIE. DARI.

Da vakarau rogoci Leone IAuleka e dua na turaga ni Navunibau, mai Namosi kana vakarau talanoa taka tiko yani oqo nai valavala ni valu vei ira na turaga ni Namosi ena gauna e liu, vinaka vakale vu Leone.

Enai tokatoka ko Vunisei, na yacana ko Roko Tuisiga. A qai toka mai na matamata ni valu ka taura toka na nona moto kei nona kia ~~kia-~~kava. Ena gauna koya era sa toso cake yani nai mataivalu mai na Rukutabua mai Namosi. Ko ira na turaga era a toka mi Vatuwaqa, era a vakabalea na Damanu, na Doi, na Dawa, na Koka, na Lauci , me laurai vinaka na gaunisala ka mera kua ni kabuwacara yani nai toka₂dua, na qaqa ena yaco ena dabe nai sele ka tauri ga nai wau ka bole taka ka mokuta na kau ka raramusumusu nai wau mai Munikava.

Nisa volekati Rokotuisiga yani na qaqa ni Vatuwaqa, sa qai coka

taka yani na nona moto ko Rokotuisiga qai leve ko koya na turaga qaga sa leve bera, a qai coka na sagana, coka na sagana ruarua qai basika , nisa basika na moto, tu tale okoya qai cavuta laivi mai na moto, donuya na nona cavuta laivi mai na moto, sa qiqi sobu mai baba na turaga ko Rokotuisiga na turaga ni Nabukebuke na Rokovunisei. Gauna ga ya qai kaya cake mai kina na turaga qaga, tucake sa tara tu na nonai wau, sa qai mokuta na nona mona ,ka dasila na nona mona ka davo ena yasana kadua ko Rokotuisiga , sa qai kaila ko koya na qaga, ko Rokotuisiga 'hi' sa qai mai bale yani.

Ena yasana kadua sa bale kina na qaga mai Vatuwaqa, rau sa qai mai veilokuci yani nirau sa bale . Kacivaka tale na qaga ko koya na Rukutabua, qaga na Rukutabua sa samu na meca, sa bale ko koya na qaga ni Vatuwaqa, ra sa qai mai kaila yani na udolu, sa samu na meca sa qaga ko koya na Rukutabua. Sa qai mai tini toka nai talanoa ni valu kei rau na veitacini ko koya mai Vatuwaqa kei Narukutabua, ia, nibera ga niu tinia au vinakata meu tukuna eke ko iratou na veitacini qo eratou a vala kei tamadratou, karatou sa mai majumalu niratou sana mate, ratou sa qai kauta na tabua ka laki vakamalumu taki ratou, ratou tagi, karatou sa lesu tale ki Narukutabua, karatou sa mani laki tara na nodratou bure ki cake ka sa mani oti na o loaloa ka mai kabiti ratou tu, ia, ko Vatuwaqa taudua a sa mai vakamalumu ena 1944 , mai vakamalumu , ka sega ni tara na nona bure ki cake, me yacova mai na gauna oqo, eratou sa suka tale ki Nabukebuke na turaga veitacini kei na nodratou kawa ratou laki tara na nodratou bure ni cagi.

_; Vinaka valalevu Leone, rawa niko talanoa taka na nodrai vukivuki na turaga ni Nabukebuke ena gauna e liu?

Vinaka vakalevu sara, ena ~~gama~~ eliu, na nodrai vukivuki na turaga ni Nabukebuke e sa mai vakavuna tu na drotini tabu ni vanua ko Nabukebuke. Nai vukivuki na valu e levu vei ira era sa mai vakamuri a tu nai vukivuki ni nodra na liu mai ki ke, dua, ego vei ira e ra sa mai tu e Nabukebuke kara sa mai vakamuria tu nai vukivuki ni valu kara mai vakarai taka ko ira ara liu mai ki Nabukebuke.

Tagici mai kina se kenai balebale era a laki kerei mai ena tabua ena vanua ara a lako mai kina, ka mera mai turaga ni valu ni nodra na turaga ni Nabukebuke, ka se dei tiko ga vei ira na ka e a kau mai liu. Eso sa mai yali nai vukivuki ya vei ira kara sa mai vakarorogo tu ena vukivuki se lewa ni turaga. Nai vukivuki ni valu koya, esa dau mai caka kina nai valavala ni magiti mera kania kena kenai yau, mera vakarataka nira sa ciqomi ena vanua qo vakaturaga eke.

Dua, na mataqali ko Vunikalou era lako mai na yavusa cava, ko ira qo era mai vakatokai ena Vunisalu, ko ira qo e vaka tiko e tiko vei ira na kalou ni kakana, na veimataqali kakana kecega, na Uvi se Dalo se droka se buta, sa mai sili vei ira na kakana ka ra mai vakatokai tiko kina ena yaca na batibalavu. Ko ira qo era vunisau sera Kalou ni sau niko ira qo era dau vakacuru taka na kakana sena sau.

E tiko tale eso na yavusa me vakai Nabukaile ena mataqali ko Nasilimi. Ko ira qo era dau kania e liu na kakana ni se bera ni vakacaberi ki Vale levu me kania na turaga na Vunivalu, kevaka e vakadraunikau taki mai era talia kera sana mate yani, ke ra kania kara na qai bula, era na bula tikoga. Ni sa dau kana na turaga na Tui Namosi, e sega ni dua vei ira na turaga ni vanua qo e ~~hila~~ hila na vanua e dau kana kina, esa tiko ga ko iratou na Sauturaga eratou dau maroroya na kena.

Nisa dau vakarau nai valu, esa dau tikoga na vanua edau lako kina na turaga mena laki kana kina. Era qai dau takitaki mai ko ira na turaga n ni vei yavusa kei na mataqaki ki Vale levu , qo na kana ni valu.

Eratou sana qai maroroya na Sauturaga na kakana, kara touna kila ga nai vukivuki cava eratou na cakava mena laki kana kina na turaga na Vunivalu; Na kenana Vunuvalu esega ni dau kau mai na saga, edau kau mai na bogi kadau yacana tiko vaka Nabukebuke na Vakadreucina. Erana takitaki tiko yani na marama ni Nabukebuke ki Vale levu, kara na taura tiko mai ena ligadrai mawi na kenai coi ka ena ligadra i matau ena tauri tiko mai kina na bitu madu se drauni diadia kana kamase udre tiko mai, ena vakarai taka qo nira sa takitaki tiko ma ko ira na marama Sau turaga.

Ena qai tarai mai na kakana mai vale levu kasa na qai wase mai kara sana qai mai kana kina ko ira na marama kei ira na vo. Io, ko koya na turaga esa tikoga navanua ena kana kina me vaka nisa tukuni oti era sa kila ga na vanua mera na cakava kina na kena kei na kena veika taucoko. Me kua sara ni dua na tamata vakalecaleca se mevaka eda dau kaya nikua na spy me raica na kakana, na vuna, kena raica edua na meca ena vakadraunikau taka. Kesa na sega ni mate na turaga, esana leqa na matanitu kara qaraqaravi tiko mai, ni sa mai kania na turaga na kakana ka sa Sau na kakana qo, ke sega sana vela na turaga me vaka qo nai vosavosa vaka Nabukebuke, nisa malumalumu mai na turaga ena lawaki ecaka mai na kena.

Ia, mai na gauna mai liu, era a sa dau vakatuqo na turaga ni Nabukebuke se ko ira na vei turaga ni Namosi kara a turaga tu ena gauna eliu.

E vakamuri tiko nai tovo oqo nisa volekani nai Valu. Nisa dau vakarau

nai Valu e dau kenai vakarau nira dau laki moce tani ko ira na turaga kina dua na bure me yacova e bogi va se bogi vitu, au sega ni tara rawa na tikina oqo se bogi va se bogi vitu. Au kilaga ni bogi vitu, nisa vakarau tiko nai Valu, era sa qai dau basika e bure ko ira na Vunikalou se ko ira na dau ni kilakila mera kidava toka ⁿⁱ nai valu.

Sa qai dau yaco na ka dau yacana vaka Nabukebuke na vakaciqimoli, E na keli e dua naqara ka tiko mai liu me vica na kena qara na kena balavu, qiqi na moli, me lakilutu kinaqara, sana qai kida toka ko koya na Vunikalou, edau tukuni tu vaka Nabukebuke ni sa vakarau tiko menaqiqi na moli, esana qai tukuni yani, ' era sa vakarau tu oqoq na turaga ni Namosi me qiqi yani na nodra moli', sana qai lako taucoko mai ko ira na dau kidakida mera mai tu vata me vakadonui na kaqo, sara na qai vakaqiqica na moli kina qara, sa qai dau tukuni toka yani, cabecabe, cabe mai, kenai balebale ya ni ra sa kacivi tiko mai na Kalou ni Valu, ke laki cala na moli koya ena tukuni mai cala, ' ko Tauleka ea laki moce ena nona vale', kenai balebale ya ko Tauleka ea laki moce kina nona vale kei na watina. Qo ena kainaki ni ko koya na turaga oqo, e sotia rerere se malumalumu ni sega vua na yalo vakatagane ni laki tiko ga vata kei watina ka tiko ga e vale na yalona.

Sa na qai viri ko Tauleka, sana qai tukuna toka mai ko ira na qase ' sabusabu ko Tauleka, ko lele yasi, ko lewa bitu, se ko lewa vasa' sa viri na nona moli, ya kevaka e liga ni kau ko Tauleka. Ia, ke qiqi na moli, moli nei matacagi, ke sa na qiqi na mloi kina qara, sana tukuni sara oi, ko koya na qaqa, e sega ni moce mai ena nona vale, sabusabu ko matacagi. Eso edau qiqi vakavica na nona moli, kenai balebale e cabe berabera na nona Vukalou.

Kevaka sa dau ia yani na vakaqiqi moli, ena qai curu sara ki na qara, dau kenai balebale ni sana laki moku sara ga e dua na turaga ka sega ni tamata walega se dua ga na sotia. Kesana kida edua ena qai kaya toka mai ko naika, au sega ni kidavi naika toka qo, kua mada ni qiqi na kena moli, sana qai vakasuka mai, kesana qai vakatau sara ga vei naika se via vakaqiqica na nona moli se sega.

Ia, nisa dau ia na lako kinai valu, era sana lako tiko yani ko ira nai mataivalu, esana liu tiko yani ko ira na dau kida, mera na liu tiko se mera na boiça tiko na matanicagi e va, ko ira qo era dau kidava se vanua cava e tiko kina na vanua ni vala. Era na kila mai na vanua e til-o kina na bai ni valu, ka dau yacana vei ira na vore ni valu.

Ia, nisa tobo na vanua ni valu ka toka mai kina nai liuliu levu, ena toka mai ena dua na vuso ni kau, kana dua na bai vereverea ena tu mai enā matani bai, ka dau tu kina na wa lai, wa kokoko, wa mea, wa ulo se na kena mataqali tale lalai me vaka na vere. Ena wavokita vakadua na qara ena rai tiko mai kina, ka na qara oqo, ena rai toka mai kina nai liuliu ka naira sana cabe cake yani kina nai mataivalu, esana solia sara na sikinala vei koya na sotia ka sa tu mai ra, ni mataivalu e sa basika. Ia, ke sa berabera na nona rai mai ka totolo na nodratou cabe yani ko iratou na mataivalu, ko koya saraga na tamata oqo ena mate eliu.

Nirasa dau gole yani ka kilai nira se wele tiko na tamata ni vanua qo qai dau suka mai na mataivalu ena yasana matau se mawi, karau sa qai dau kau na mataivaluena yasana ruarua qo mesa na qai vakaqarai kina se tiko tu edua na qara ni valu se sega. Edau kenai vakarau vei ira na turagani Namosi, ni vanua kece dau tiko kina nakeli ni valu,

e dau tiko kina na vore. Ena so na vanua eda dau boica na qele e da dau kila ni se qele malawa, ni da boica na keli ni valu, e dau maroroi tu ga vaka vinaka na qele kece eda kau mai ena lomani qara. Ena dau qarauni sara me kua ni dua na qele lailai sara me lutu ena yasani qara ni valu se keli ni valu, nisa dau kau laivi na qele mai na qara ni calu, edau sega sara ga ni kilai se vanua cava mena laki biu kina na qele qo ka mena kua saraga ni boi mai nisa vakarau kaba na mataivalu.

Nisa dau gole yani koi rau na dau kida karau dau liu tiko, era na solia yani na sikinala vei koya sa dau wawa tu mai, ni mataivalu e sa basika, ko koya na tamata oqo ena vakamatei e liu, ia, era na wavoki kara na vei raravui, kana vakarerevaki dina na kena rairai na vanua qo ni sega ni macala se vanua cava e tiko kina na keli ni valu, qo eqai dau yacana tu vaka Nabukebuke na kakanayarua.

Ko ira qo era dau kila vakavinaka sara na vanua e dau tiko kina nai keli ni valu. E rasana qai lako ki tu ena yasana koya, esa na qai yaco vakasauri edua na vei valuvaluti, ko ira na kai vanua qo era sana kila tu na vanua oqo baleta nira dau susu tu mai na vanua qo e liu, kenai balebale qo niko Viti ena dua na gauna makawa; Se ko Nabukebuke ena gauna makawa, ena so na gauna e dau sega nai valu. Era dau tu ga ena tu vakavanua dina. Na Vunivalu ga se ko Nabukebuke ga e dau vala vaka-vei tacini se rau vala e rua na veiluveni, qo ni sa gole na mua ni dua na turaga.

Ko koya na Vunivalu mai Nabukebuke, ko koya ea vosa ni yalayala mai Nakauvadra, ki na vosa ni yalayala mua na turaga mai Verata, me vaka ni kawa ni gone ena laki wawa toka ga mai delana, ka waraka na leqa. Ko Nabukebuke esa qai dua ga na kenai valu vakataukei seu na kaya vaka

Peritania na civil war. Kenai karua nai valu tagici, edau kerei koya e dua tale na matanitu me laki veivuke kabata tale e dua na koro ni meca. Ia, nira sa dau dro ko ira na meca ni sa dau caka na vala, era dau guilecava talega nai keli ni valu kara dau sika lutu kinai keli, kara lutu kina qara, qai dau lau vei ira na veimataqali kau mo-moto taucoko ka dau tu ena lomani qara me vaka na balabala. Na qara oqo, kara dau lutu kina na meca se se madaga vei ira nai taukei e dau tu mai kina na ka gatagata taucoko saraka dau tu kina na sakiki qase ka sa matua, nira dau qasia edua na qase edau vaka saraga na kaukumea na kena kaukauwa.

Edau kani vakacalaka vei ira nai taukei ni sa dau lutu e dua ena qara. Ko ira oqo, ni sa dau oti nai valu era qai dau laurai nira sa moce tu e keyakata sa qai dau kau mai mera na mai laukana. Koira na turaga taukei era sa qai dau kau mai mera laki bulu ena dua na qara vatu. Era dau ologi ga vaka na turaga kara sa qai laki biu toka kina. Na nodra laki biu tu na turaga oqo ena lomani qara, e vakaraitaka ni ra a qaqa ka me kua na ra laki vuca tu ena lomani qele. Na gauna oqo e sa tuga e so na turaga kara se davo vinaka tu ka se coba vinaka tu nanodra galegale se sila era.

Sa tu ga nikua e daidai. Ko ira na bokola ni ra sa dau moku ena gauna ni valu era sa qai dau kau mai, mera mai vakatokai mera bokola vei keimani. Kevaka eso erasa mate ena duanai valu levu ka mate kina e dua na drau na tamata, na ka na qai vakayacori qo, eso na kune ni ulu cou, sa qase ka matua era sa na qai kau tu ena dua na uciwai batabata mera laki toni tu, era na laukana e liu na gone tagane baleta ni ra na bona totofo sera na vuca rawarawa kana sega soti ni kana vinaka.

Na gauna qo e Nabukebuke era a dau vae kovekove taka ko ira na turaga na yagoi koya sa ulu cou baleta ni sa matua na yagona ka na kana vinaka ka sega tale ni dua na kakana ena vuvuvura oqo ena tautauvata.

Ko au na talanoa tiko yani oqo au a bula vatakei nadua na dau kana tamata, Ko Roqaqanilawa, qai mai papitaiso ena lotu wesele me yacana ko Ratu Iliesa kamai papitaiso ena lotu katolika me yacana ko Ratu Suliano Iliesa Roqaqanilawa.

Ko Nabukebuke au sega ni doudou meu talanoa taka ena vei vanua e Viti. Me vaka ko au e dua na liga ni kau ka au dau vakataka na noqu turaga, Era dau saga saraga e liu ma vakamatei saraga na turaga se vaqarai na vanua e tiko kina na Vunivalu me vakamatei, na matanitu e qaliti koya nai valu e na laki kania saraga na turaga. E tabu sara ni dua na turaga e tiko era mena kania e ra kaya nai tukutuku ni sana yacovi kiya tiko na kudru nisana kania na turaga. Nai naki ni vakamatei naturaga me maumalu kina na matanitu mera dua vata kina na vei vanua. Ni sa dau vakamatei e dua naturaga era sa dau dui vei seyaki na mataivalu. Ni sa dau mate e dua na turaga ni vanua qo, ena sega ni laki vakamatei walega ena laki laukana sara ga na turaga, mena rawa ni laki vela kina na matanitu e vala tiko mai ka vakavuna tiko na vala.

Ia, kevaka era vakamatei na turaga ena laki kania talega na turaga na yagona mai na matanitu qaqa. Na turaga ena vakaloloku toka, ena masu ki vua na kalou vu ko Radiniwaivuvu, tagi vua ena vei siga, yara na benu ni kakana ka mai vaka loloma taki koya sara yani ka qai masu, kerea vua na Radini waivuvu mena qaqa na nona mataivalu. Na ganua ena na qaqa kina na nona mataivalu esana qai kau mai na qaqa ni to kadua vesu mai se kau matemate mai, sa qai kainaki nisa qai kau mai qo na turaga sa qai mai vakasili ni Vunivalu. Qo nisa mai qaqa na turaga na Vunivalu ka sa mai kolokolo na kena vatu ko koya e kau mai, ka vatu e dau kau mai qo me mai kolo kina na kena na turaga e yacana na vatu ni bokola. Na vatu e dau tu oqo e a qai mai kauta na waluvu vakadomobula.

ka vakarerevakienagauna ni cagilaba ena yabaki 1982. Na vanau ea tu kina na vatu qo esa buluta tu na qele kei na nuku ka sega : ni qai laurai rawa nukua. Mai kea esa mai yali vakadua yani kinana vatu ni bokola da dau raica tu na mawe ni matau ni kolokolo lakitu ena vatu. E tu kina na dra ni nodra na tamata era moku ni enai valu seko ira na turaga ena gauna koya.

_: Cava beka eso nai vukivuki se nodrai vakarau na turaga ni Nabukebuke ena gauna e liu?

Na nodrai sulusulu kei na nodra i vukivuki e vaqo, ena vosa vaka Nabukebuke era coki, na coki qo era vakayaragi taki ena yaragi ni vada ena gauna ko ya, kara vakauku uku taki ena yaragi ni valu kara vaka coki, era dau vaka vesa, vaka qumu, vaka isulutaki ena mataqali era dui lako mai kina. Tiko ga na nodrai sulusulu na gone turaga, kara dui vakarai taka na nodra dui sulusulu mai na nodra coki se na nodra qisaqisa, ko Liganikau dina se na nodra batibalavu kei Nabukebuke e kena na ulunivuaka kei na qalu se na vakalolo e tolu tiko na kena yavusa se kena mataqali ko Navitilevu, Vurekalou se ko Vanuaca. Ko iartou qo eratou batibalavu kei Nabukebuke katabu niratou kania natoa se gata se na moko sema yavatu kani kedratou wasewase ga mai vua na turaga mai Nabukebuke na ulunivuaka.

Edau tukuni tu enai tukutuku vaka Nabukebuke ni ko ira ke ce na turaga kei Viti e nodra na ulunivuaka. Ko Nabukebuke talegae a kena na ulunivuaka, ena nodratou a mai taqomaka na yavusa tolu qo nai tutu vaka -turaga sa sega tale ni raica na kawa vaka Nabukebuke e dua nai loloma tu dei me yacova ni vusa na vuravura sa mani mai soli kina qo na ulunivuaka kei na niu. Saqai suka walega vei iratou na turaga na mona ni vuaka, na domoni vuaka, na daligani vuaka kei na bui ni vuaka.

Ekenai vakananumi walega ni ratou sa solia na ulunivuaka me sa kedratou na bati. Ni vakamolimoli ka vakasausau taki vakamuduo taki na ka qo, kasa caka na kena vakamolimoli taki vei ira na turaga ni Nabukebuke ni sa soli vei iratou na bati balavu na uluni vuaka qo.

Ia, au na lesuva talemada na coki, na coki sei sulusulu era dau dara e liu na malo, me vaka era tukuna tu na gauna nikua na sapota, e tiko na kenai vesuvesu na kenai bukui kara vaka vulici kina na gone mai vei tinadra ni ra se gone lalai, sa qai tiko e tuba na nodrai sulu ka yaco e duru ka dau vesu e loma. Vaka kina ko ira na veimataqali bati na nodrai sulusulu ka dua na vakaraitaki vei ira qo e sa guileca na gauna qo. Eso era kaya nisa dau lako mai na turaga na Tui Namosi e dau teqa mai ka dau lako mai kena kenai rairai vinaka nisa dau sulu ka lako mai ki na vanua mena laki sere kina na mena yaqonavakaturaga.

Ko ira era dau vakatokai ena kawa qaqa kara dau valataki Nabukebuke era dau qisaqisa maikanira kawa ni bati kara dau vakatokai vaka Nabukebuke nira dau vakatokai na Yamucoko. Na yamucoko qo e tekivu mai na drauni uludra ka yaco kina i taukuku ni yavadra e loaloa kece. E vakaraitaka qo na qaqa se mate, kesana laki sotava e dua na sotia e dua na tacina ka sa laki tiko mai ena dua tale na matai valu esana vakamatea ga.

Ia, na gone turaga ena qisaqisa ga na matana, kana qumu loaloa na matana e matau ka vaka kina e mawi ka mai loaloa talega na buina. Qai mai taubale tiko yani e dua na vakaraitaki ni gone turaga ka dau yacana vaka Nabukebuke na kaidamu, qo nai uku-uku talei ka dau mai lili toka era ka dau mai lili toka e loma sarena edua na buli lailai. Kevaka e buli vonovono e vakaraitaka ni dua saraga na dra tabu erau vei valuvuluti tiko qo kesa na dua na buli vulavula keinai balebale e gone ni Kasivesi ka gonr turaga talega. Rau saraga erau na tiko eliu enai valu ni na rai mai ko ira na liga ni kau ena veivanua vakaturaga ena veivanua era a lako mai kina nirau sa vala tiko eliu ko rau na gone turaga.

Ia, me vaka niu sa talanoa taka tiko nai sulusulu kei na i tovo era tiko talega eso na mataqali kara liga nikau kara batibalavu, enayavusa ko Tubalevu ena mataqali ko Navono , ko ira qm era a dau vakatokai tu mera dakai ni manumanu se dakai ni tamata, sa qai mai vuki na vosa qo ena veitarogivanua nei Ratu sir Lala me dakai ni manumanu na tamata.

Ko ira qo e tiko vei ira na kaukauwa se kidakida ni ka baleti keimami kara a lako mai na yavusa e tini mai Wainimala, ka tu vei ira na kida kaukauwa ka ra kilakila kaukauwa kara ucu boboi, ka tiko vei ira na mana ni draunikau mera boica na meca. Era dau coka na meca ni sa gole mai nira dau boica rawa na mataivalu levu nisa lako mai. Na mana qo ese dau biu tuga vei ira ,e dau yali walega kesa vakarau laki valu e dua ka dau laki mode tale kai na watina edua na turaga sa qai yali. Kemani siga vitu tiko e bure na mana erau na lako vata tiko ga.

Enai tukutuku kei Nabukebuke ,ko Nabukebuke edau vakasoroi ga enai valu ni taukei, e dau laki vakasukai ga mai na vanua edau laki kaba, ni dau qaqa tuga, qo nai valu nei Cakobau sei valu ni Burebasaga, Ia,me dua na matanitu rogo e viti, au na sega ni vakadilo, seu na vakacacani ira tale na veimatani tu turaga. Ersa sa qai lako mai Navua sa qai mai tiko kina na i tonitoni meda na vaka balavu taka qo Nai tonitoni ni kai toga, era ma mai vakasukai eke na turaga na kai Toga, na vanua era a mai suka kina qo mai Navua na yacana ko Naitonitoni. E dua na drano levu se tu ga kina nikua ka vure tiko mai kina na wai, e tiko volekata na waitui ko Natonitoni, a sega ni dua na wai ea tiko volekata ka se vure tikoga qo kara mai tiko voli kina na kai Toga, ka lako mai kina na vosa Naitonitoni ni bokola ni kai Toga.

_. Vinaka vakalevu sara IEone, se bera ni oti na neidaru veitalanoa baleta na veivaluvaluti edau caka tu eke, me vaka e so na vosa e vakayagataki tu kina eke me vaka na kutekute, na vatu ni bokola, se loku tabua,

e rawa niko talanoa taka na veika e ya yaco enai wau qo na kutekute se vatu ni bokola?

Na Kutekute na vosa vaka Namosi,ko Nabukebuke na nodratou manumanu na ruve se na soqe,na kedratou i lava se kedratou ika na yavato,na manumanu qo na yavato e dau kune vakalevu ena maku , kani nodratou kau na turaga ni Nabukebuke na Matu. Nisa madu se sa lawa na matu,edau musu wavoki na vuna me qiqi me mate, me malai kina na matu ka melako mai kina na Yavato. Ia,ni sa kata na Yavato , da raica ena so na kau ni sa basika mai kina na deni Yavato. Ke sa madu e dua na Yavato , kenai balebale ni sa drau na Yavato e tiko e loma. Saqai dau tukuni tu, na maku e sa madu, na maku esa madu vakai koya. Sa qai kilai nisa tawa na matu, kasa qai dau vaka baleti na maku sa qai kau mai na nodra kuro sa qai dau laurai nisa qaraqara tu na tolo ni kau kara sa ciqiciqi tu kina na Yavato.

Ia,na Yavato era sa qai dau biu mai ena dua na kuro vakaviti kara kau mai mera sa uro tu mre mai laukana,e vaka saraga na uro ni vuaka ni valagi. Nisa lakivukivuki na Yavato sana dewa mena tubu mai na tabana mesana vakarau vuka,ia, dana qai raica nisa vaqo na Yavato sa qai uro taudua saraga qo ni sa qase cake ka sa vakarau tu me vuka. Nisa laki tubu cake nisa laki vuka sa qai toka mai kenai balebale ni sa qai uasivi taudua qo ,dau yacana kina qo na kutekute. Qo e vakaraitaki tiko nisa qaiuro ka kana vinaka taudua na gauna oqo, ia, e qai laki vaka yacani kina na i wau nei Tui Namosi na Kutekute baleta ni dau vakayagataki ga me moku kina na turaga qaqa taudua ka dau uro vinaka tu mai me dau mai kania na turaga na Tui Namosi sa mani qai mai yacana kina nai wau na Kutekute nei Tui Namosi.

Ia, nai Kutekute oqo e na vaka qo me vaka era, a kaya na neimami qase nia se tai mai Nakauvadra na gauna eratou se tiko kina na veitacini karatou sa tekivu veileti tiko. Sa qai mai caka na veileti vakaveitacini ena veitaucici, na veitau caka uvi ni vua, ka mani vosa vakalogatataki ratou na tutaga na tamadrato ka mani solia vei iratou na nodratou i yaragi niratou sa veileti, sa qai mani solia na turaga vei Rovereivalu na kau qo sa qai kaya vua mo na dau ulia kina na veika ena i valu ka mona vaka yacana na ka qo me kutekute. Me nona manumanu na Yavato me kena ika, me vaka sa tukuni oti enai tukutuku niratou sana lako kina vei yasai Viti, na luvena lewe ono, ko koya qo me na yadravi tukana tu me yacovi Verata me qai sukai mai ka me mai toka tale ena vanua ko Namosi ka sa mai toka kina vakadua, me vaka nia tukuna na turaga na tukadrato ko Lutunasobasoba, mena nomu na mana kei na kalou ni valu.

Ko koya na vinakati iko se ko koya na lako mai vei iko na mai tagici iko tale mo lako yani ki kaba nai valu ena nona vanua ni ko a wini taka na neitou i Nabukebuke ka samani yacamu kina ko Nabukebuke mo sa vu yalewa ko Radini Wesilutu me veiyacani kei na dua na wai mai Nakauvadra ko Iutu ka ki vakayacani tu kina nikua na wai mai Wainimala ko Iutu ka tiko talega e dua na vanua mai Wainimala River ka yacana ko Iutu, qo e baleta tiko na vanua era laki vakai tikotiko kina ko ira na lako voli qo. Mai Nabukebuke mai Wainimala, e dau gunu ga mai na wailase, sewai lutu me vakaga e dau tukuni na vosa ni yalayala me dau kau mai ki Namosi. Mai Namosi sa qai kauta ko Rotuivunaea qai loloma taka vei luvena ko Rokoroduadua ka mani vosa vakalougata taki koya mena turaga na Vunivalu ka qo nai kutekute menodratou yaragi tudei na kawa. Kau mai nai wau mai Namosi kidelai Navua, mai Navua ki wai nadoi, ki na qara sara ki Mau me mai yacova nisa qai mai bale eke na turaga ko Rokoroduadua sa qai mai soli kina na i tutu vaka Vunivalu ko Ro Matanitobua, mevaka nai tatau

a caka ena noqu talanoa nia lako mai koRokoroduadua me mai tatau taki Ro Matanitobua, au na lako qo ena sega ni macala au na lako dede se sega kevaka sana vakadonuya ko Katonivere kei ratou na turaga kei Viti, ke sana qai vakadonuya na tamamu lailai, ko Batinisavu me soli ko Viti, mo qai lako ki Levuka mona kauta tiko na neidaru i wau na Kutekute, mo laki solia vei Caḡobau me qai solia vei Vikitoria, nisa biu era na noqu iwau kasa mai oti na ravuravu sa oti na noqu kana tamata.

Samai cava eke na noqui talanoa ni kutekute. Au sa mai vakamacalataka oti nai wau na Kutekute, qo meu sana vakamacala taka vei iko nai balebal ni bure tabu se bura vakaturaga e Namosi. Au sa talanoa taka vakalailai niko koya na gone kalou ko Ro QEREQERETABUA e a rua na watina, na karua ni marama ka mai tinana na turaga na Rokotuivuna, koya ka gunu ka bḡli me Tui Namosi, na tinadra e marama ni na Korowaiwai, cavu tu mai Navosa Na vosa qo na Rokotabua, easa mai vakawati na turaga na tamai Rokotuivuna sa mani qase na tinana laki mate, sa qai laki tatau mai vei luvena ka kay mai vaqo, Lewasei na luvequ, dua na noqu kerekere bibi vei iko, keusana mate, mo qai vakayacana na bure vakaturaga qo na bure ni valu se bure ni so kalou se qele damu se qele ni kula se na nomu bure vakaturaga ko Naqeledamu me vanua ni so kalou me vaka ni sa mai qaqa kina kō ikō mai vei iratou na tuakamu lewe va, nabure ni qori me qai yacana na bure ni vakacibi - i-valu kei Nabukebuke, mei vakananumi ni yacani noqu bure au a kauta mai Navosa mai na Vale levu. Au kerea kina naitatau qo mesa biu tukina na yacaqo. Sa qai basika mai kina na yacani vale qo ko Narukutabua.

Naka taucoko ga edau kau ena bure ko ya , se kalalai se ka lelevu, ena kau ga ena bure koya. Esana ka taucoko ga ena kau kina vanua qo, kani bula madaga nidua ena tamata, sanavakamatei ga vua na turaga kesa

na lewai mai mena vakamatei, mevaka saraga e dua na luvena na Vunival
 e lako kina dua tale na vale merau laki veidaguci kei na dua tale na
 yajewa ka wati tuakana se na wati tacina, kesa kila na ka qo ena
 yavusa ko Nabukebuke, e sana kau mai kina na tabua mei sau ni nona
 bula me vakamatei. Ena laukana , ka me kua tale ni dua na nona kawa
 mai muri me rerevaka tiko na nona kau ni buru, nisana vakamatei
 ka na moku vata vatu kei na qalu mena laukana, qo nai vakarau
 dina vaka Nabukebuke nisau ni turaga ka a veidauci tale kei na dua
 na luveni turaga.

Qa e dua nai vakananumi kei Nukutabua, ni dua naka e laki kerei kina
 ena laki tukuni ga enavanua qo, na kerekere. Tamata era dau curu ki
 na Nukutabua era na curu vataga yani keina na dua nai kaukau. Ni
 dau caka nai cibi ni valu , era dau tuga ena matani katuba sa qai
 dau caka yani nai cibi ni valu. Tamata taucoko era na lako ki Sokalou
 era na lako taucoko ga kina Nukutabua. Evu tiko ga mai na yaca qo
 mai na vanua qo ka lako ga mai vua na marama ni Nakorowaiwai, eso
 era tukuna ni vu mai ena dua na mataqali tale, e mai Navosa tikoga
 mai Nakorolevu mai na colo kei Nadroga, nayavusa se mataqali ko
 Nasoroivalu, Na vale ka tukuni tiko nia kau mai Namosi ka mani kau
 sara ki Wainimala ka mai kau tale yani kina duanvauna ea tukuni
 ni yac² na kina qo na qara ni kula qona bure vaka turaga .

Ena so na gauna e dau yacani BURENI IKUAtu na Bure vakatalitali.
 Na veika kece e curu e vale ya se kerei e vale ya ena mate ga ni
 bure vaka turaga ka sega ni bure ni Sokalou. Esa kila taucoko tu
 e Namosi taucoko na kedrau duidui na bure lewe rua qo, ko Narukutabua
 kei na qara ni kula, ko Narukutabua na vanuani so Kalou ka vanua ni
 vakacibi i valu, ko Qaranikula e burebaka turaga , e levu tale tu
 na bure ka tu me vaka na bure ko Naiqasiqasi , qo na nodratou bure
 ga na veitacini ka au sa talanoa taka oti yani.

Sa qai oti ya nai talanoa kei Narukutabua. Sana mai tini toka eke na noqu i talanoa, vinaka vakalevu.

Ni sa qai vakararogo tiko yani ya vei Leone Iauleka na turaga ni Navunibau mai Namosi ka a talanoa taka tiko yani nai talanoa ni vakarau ni vei valuvavuti ena gauna e liu. Vinaka vakalevu sara Leone. Iauleka.

THE END.
